

DECYZJE W RODZINIE W INTERPRETACJI NAUK PSYCHOLOGICZNYCH I EKONOMII BEHAWIORALNEJ

Adam Biela

Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Jana Pawła II
Institute of Psychology, The John Paul II catholic University of Lublin

FAMILY DECISION MAKING IN THE INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL SCIENCES AND OF BEHAVIORAL ECONOMICS

Summary. The aim of this paper is to present a theoretical schema of decision making which could be a base for integrating of each branch of psychology within each theoretical stream of contemporary psychology. Family psychology will be taken into consideration as an illustrative example where the decision analysis scheme could be applied to family life issues. There will be also carried out a systematizing of decision making in various family contexts where the main attention will be paid to characterizing of the livelihood momentous decisions in the family contexts. Then, will be shown a possibility of economic decision analysis in family – system –oriented situations, based on behavioral economics approach.

Key words: family decision making, systematizing of family decisions, livelihood momentous decisions, decision analysis in family context, economic decision-making in family

Co to jest decyzja ?

Decyzja jest podstawową aktywnością człowieka, która wynika z jego osobowej natury – jako *decydenta*, czyli podmiotu samostanowiącego o sobie. Czynność decyzyjna stanowi egzystencjalny wyraz wolnej woli człowieka, pochodzący z jego wyposażenia transcendentalnego, wyróżniającego go spośród innych istot, które kierują się w swoim działaniu prawem determinizmu biologicznego.

Tylko człowiek ma zdolność podejmowania autonomicznych decyzji, które są według jego własnego rozeznania racjonalne, optymalne, użyteczne w osiąganiu jego celów oraz celów innych ludzi, z którymi ma relacje: interpersonalne, społeczne, zawodowe, gospodarcze, kulturowe, polityczne, cywilizacyjne – m.in. w rodzinie i poprzez rodzinę.

Adres do korespondencji: Adam Biela, e-mail, adam.biela@kul.pl

W każdej decyzji wyraża się indywidualność i неповtarzalność człowieka. Natura decyzji tkwi w dokonaniu/dokonywaniu przez człowieka = podmiotu decyzji, ostatecznego i nieodwołalnego wyboru jednego z możliwych działań, strategii, alternatyw, opcji w określonej sytuacji zwanej decyzyjną.

Podjęcie decyzji to *punkt myślowego przecięcia* stanu nieokreśloności poprzez wyróżnienie jednego elementu jako tego, który ukierunkuje dalszą aktywność podmiotu w określonej perspektywie czasowej i sytuacyjnej. Dlatego decydent jest odpowiedzialny za podjętą decyzję (moralnie, materialnie, prawnie).

W czym wyraża się dramat egzystencjalny sytuacji decyzyjnej?

Decyzja stanowi psychologiczny, moralny i filozoficzny, a nawet eschatologiczny wziernik do tajników życia psychicznego, czyli duszy ludzkiej. Najbardziej wyraźnie dramat egzystencjalny człowieka ukazuje sama formalna definicja sytuacji decyzyjnej, która w najbardziej podstawowym sensie może być wyrażona jako tzw. trójka uporządkowana (Biela, 2012):

$$SD \stackrel{df}{=} \langle D, H, u \rangle, \text{ której elementami są:}$$

$D = \{d_1, \dots, d_n\}$ – skończony zbiór możliwych do podjęcia działań, gdzie n wynosi co najmniej 2;

$H = \{h_1, \dots, h_m\}$ – zbiór skończony możliwych rzeczy determinujących wynik działania, zaś m jest co najmniej 1;

u – funkcja rzeczywista, zwana użytecznością, określona na iloczynie kartezjańskim $D \times H$.

Funkcja użyteczności decyzji przedstawiana jest zwykle w postaci tzw. *macierzy wypłat*, którą zawiera Tabela 1.

Tabela 1. Macierz wypłat U sytuacji decyzyjnej SD , określająca użyteczność poszczególnych alternatyw działania decydenta (d_i), w przypadku gdy zajdzie określony stan rzeczy (h_j)

D \ H	H						
	h_1	h_2	...	h_j	...	h_m	
d_1	u_{11}	u_{12}	...	u_{1j}	...	u_{1m}	
d_2	u_{21}	u_{22}	...	u_{2j}	...	u_{2m}	
...	
d_i	u_{i1}	u_{i2}	...	u_{ij}	...	u_{im}	
...	
d_n	u_{n1}	u_{n2}	...	u_{nj}	...	u_{nm}	

Wiersze przedstawione w tabeli 1 stanowią kolejne opcje decyzyjne, czyli elementy zbioru A ze wzoru definicyjnego sytuacji decyzyjnej, gdzie d_i oznacza dowolny element tego zbioru. Z kolei kolumnami macierzy przedstawionej w tej tabeli są hipotetyczne stany świata, które mogą zdarzyć się w analizowanej sytuacji. Macierz przedstawiona w tabeli 1 stanowi punkt wyjścia dla analizy decyzyjnej w każdej sytuacji, w tym również i w sytuacjach decyzji podejmowanych w rodzinie.

Odpowiedzialność za podjętą decyzję wymaga analizy:

- 1) dostępnych możliwości działania,
- 2) hipotetycznych stanów rzeczy po podjęciu decyzji,
- 3) rozkładu prawdopodobieństwa hipotetycznych zdarzeń,
- 4) oceny użyteczności poszczególnych alternatyw działania ze względu na hipotetyczne stany świata.

W większości sytuacji decyzyjnych istnieje możliwość uzyskania nowych informacji, które zaktualizują ocenę użyteczności alternatyw działania. Inwestowanie w uzyskiwanie nowych informacji świadczy o odpowiedzialności decydenta za zmniejszenie ryzyka, co ma swoje pozytywne konsekwencje moralne, prakseologiczne oraz ekonomiczne.

Odpowiedzialność za decyzję w różnych nurtach teoretycznych psychologii

W psychologii racjonalnej (rozumianej jako psychologia będąca działem filozofii systematycznej, wydedukowanym przez filozofa z jego własnej ontologii – metafizyki), przyjmowano zarówno założenia o wolnej woli człowieka, jak również i o zdeterminowanych decyzjach człowieka.

W filozoficzno-psychologicznej myśli starożytnej wcześniejsze były nurty determinizmu etycznego – przyjmującego, że wszystkie działania człowieka (lub niektóre z nich – w wersji umiarkowanej), są wyznaczane przez niezależne od niego czynniki. Przykładami mogą być m.in. psychologia Arystotelesa, epikurejczyków, greckich i rzymskich stoików.

Do myślicieli, którzy rozwinęli koncepcję wolnej woli człowieka w podejmowaniu decyzji byli w kolejnych epokach historycznych: św. Augustyn – protoplasta metody introspekcyjnej oraz retrospekcyjnej w psychologii i jednocześnie prekursor współczesnej psychoterapii oraz św. Tomasz z Akwinu – największy filozof systematyczny, po Arystotelesie, który rozwinął w ramach swojej filozofii psychologię racjonalną opartą na rozumowaniu dedukcyjnym. W kwestii wolnej woli człowieka i jego decyzji powstały dwie wielkie koncepcje w antropologii filozoficznej: woluntaryzm oraz intelektualizm. Koncepcje te różniły się w ujmowaniu relacji intelektu do woli człowieka.

Św. Augustyn – „największy psycholog wśród filozofów” (Pastuszka, 1971), w kwestii relacji intelektu do woli uznaje prymat woli nad intelektem, co zapoczątkowało w filozofii i psychologii nurt woluntaryzmu (woluntaryzm filozoficzny i psychologiczny). Indywidualność tego myśliciela polega na tym, iż w odróżnieniu od innych filozofów, do zbudowania swojego systemu filozoficznego doszedł on

nie na drodze rozumowania dedukcyjnego, wywnioskując twierdzenia psychologiczne o człowieku z ogólnych twierdzeń metafizycznych. Modelowy przykład budowania na takiej drodze swojej psychologii racjonalnej przedstawił Arystoteles w swoim traktacie *Peri psiche*. Augustyńską drogą budowania psychologii była indukcja, której treścią były jego własne pytania egzystencjalne w kontekście własnego życia (patrz: św. Augustyn, *Wyznania*). To jego własne uogólnienia indukcyjne stworzyły system psychologiczny, który można uznać pierwszą w historii psychologii psychologią empiryczną orientacji egzystencjonalno-personalistycznej. Podobne stanowisko woluntarystyczne w sprawie podejmowanych przez człowieka decyzji zajmowali m.in. niektórzy jego średniowieczni kontynuatorzy, jak na p. Henryk z Gandawy oraz Wilhelm Ockham („brzytwa Ockhama”)

Jednak główny trzon myśli w filozofii chrześcijańskiej w kwestii decyzji człowieka, zapoczątkowany przez św. Tomasza z Akwinu a kontynuowany przez Jana Eckharta w wersji mistycznej przyznawał prymat intelektu nad wolą – intelektualizm.

Psychologia racjonalna a współczesna psychologia w kwestii wolnej woli człowieka w sytuacji decyzyjnej

Związek nurtów teoretycznych współczesnej psychologii z psychologią racjonalną i z filozofią polega m.in. na czerpaniu z nich przez teorie psychologiczne tzw. założeń bazy zewnętrznej, które w tych teoriach traktowane są jako rodzaj aksjomatów, a więc jako twierdzenia przyjmowane w sposób oczywisty na wzór nauk dedukcyjnych, będących podstawą i punktem wyjścia dla konstruowanej treści twierdzeń o człowieku i jego relacji ze środowiskiem zewnętrznym.

Z jakich założeń jako swojej bazy zewnętrznej korzystały główne nurty teoretyczne współczesnej psychologii? Na podstawie intelektualizmu św. Tomasza z Akwinu i woluntaryzmu św. Augustyna stworzyły swoją bazę antropologiczno-filozoficzną dwa nurty psychologii współczesnej: psychologia poznawcza oraz psychologia humanistyczna. Oba te nurty teoretyczne przyjęły wspólną dla myśli Augustyńskiej i tomistycznej podstawową tezę antropologiczną, iż człowiek jest bytem obdarzonym wolną wolą, a więc jest podmiotem świadomym i odpowiedzialnym za swoje decyzje.

A jakie są założenia bazy zewnętrznej psychoanalizy i behawioryzmu? Główną podstawą filozoficzną psychoanalizy i behawioryzmu są założenia antropologiczno-filozoficzne sformułowane przez Julien Offray de La Mettrie – francuskiego lekarza i filozofa w połowie XVIII wieku w jego traktacie *Człowiek-maszyna* (jego oryginalna wersja francuska *L’homme Machine* ukazała się w 1748 roku, zaś w polskim przekładzie Stefana Rudnianskiego ukazała się w 1925 roku). Wychodząc z założeń dualizmu Kartezjusza o istnieniu dwóch substancji duchowej i materialnej określającej bytowość człowieka, la Mettrie stwierdził, że człowiek jest jedynie substancją materialną działającą jako idealny automat.

Zarówno twórca psychoanalizy Z. Freud, jak i twórca behawioryzmu J. Watson przyjęli założenia mechanicystycznej filozofii la Mettrie od odnośnie człowie-

ka i jego funkcjonowania. Z założeń tych wynika bezpośrednio deterministyczna wizja zachowania człowieka w sytuacjach decyzyjnych. Zgodnie z tą wizją człowiek jest pozbawiony wolnej woli i jego postępowanie w sytuacji decyzyjnej jest wypadkową działania czynników determinujących. W przypadku klasycznej psychoanalizy czynnikiem determinującym decyzje człowieka jest działanie popędów biologicznych oraz przeżyć z okresu wczesnego dzieciństwa (Freud, 1938). Z kolei, dla behawiorystów – decyzje człowieka zdeterminowane są ściśle stymulacją bodźca – jak wskazuje Watson (1930) lub jak precyzuje Skinner (1978) – oddziaływaniem środowiska społecznego, czyli tzw. inżynierii behawioralnej, co autor ten wyraził dobitnie w swojej sztandarowej monografii *Poza wolnością i godnością*.

Poczynione uwagi metodologiczne na temat interpretacji decyzji człowieka w ramach psychologii racjonalnej oraz nurtów współczesnej psychologii, wskazują na trzy możliwe nurty interpretacyjne samej sytuacji decyzyjnej: a) nurt deterministyczny, upatrujący w czynnikach biologicznych lub w stymulacji środowiskowej wyjaśniania mechanizmu ludzkich decyzji oraz dwa nurty interpretacji indeterministycznej: b) intelektualistyczny i c) woluntarystyczny – które wskazują, że sam człowiek jest podmiotem sytuacji decyzyjnej i to on, mając wolną wolę, po przeprowadzeniu według swoich własnych kompetencji analizy decyzyjnej, podejmuje ostatecznie decyzję, które z możliwych do wyboru działań podjąć w danej sytuacji.

Obecnie przedstawimy kwestię miejsca psychologii decyzji w systematyzacji działów współczesnej psychologii.

Miejsce psychologii decyzji w systematyzacji działów psychologii teoretycznej

Z punktu widzenia dwóch przeciwstawnych tendencji ujawniających się w rozwoju nauki współczesnej jako nurt wąsko specjalistyczny oraz nurt integracyjny (Biela, 2012), działy psychologii teoretycznej – eksperymentalnej można podzielić na dwie grupy: a) działy psychologii rozgraniczające sfery-aspekty życia psychicznego: psychologia spostrzegania, pamięci, uwagi, myślenia, uczenia się, emocji, motywacji, woli, potrzeb, celów, wartości oraz b) działy psychologii o charakterze integracyjnym, nastawione na intra-dyscyplinarną syntezę wiedzy i koncepcji psychologicznych w kierunku poznania życia psychicznego człowieka funkcjonującego w zmieniających się sytuacjach społecznych i cywilizacyjnych: psychologię osobowości i decyzji.

Oprócz działów psychologii teoretycznej podejmujących badania podstawowe na podstawie metodologii psychologii eksperymentalnej, należy również wyliczyć takie, które prowadząc swoje badania podstawowe, posługują się w nich nie tylko metodami eksperymentalnymi, lecz rozwijają swoje własne metody empiryczne o charakterze poza-eksperymentalnym. Należą do nich: psychologia rozwojowa, psychologia wychowawcza, psychologia społeczna, psychologia środowiskowa, psychologia religii.

W każdym z wymienionych wyżej działów psychologii teoretyczno-podstawowej można wskazać, że decyzja może stanowić specyficzny przedmiot badań.

A oto przykłady ilustrujące aktualne lub możliwe do podjęcia nurty badań empirycznych nad decyzjami w każdym z tych działów psychologii:

- w psychologii rozwojowej: rozwój procesów decyzyjnych u dzieci i młodzieży;
- w psychologii wychowawczej: wychowanie do decyzji samodzielnych i odpowiedzialnych;
- w psychologii społecznej: decyzje związane z pełnieniem określonej roli społecznej;
- w psychologii środowiskowej: imprinting środowiskowy decyzji zdrowotnych i żywieniowych;
- w psychologii religii: decyzje światopoglądowe i religijne oraz ich wymiary psychologiczne.

Przykładem prac dotyczących rozwoju procesów decyzyjnych u dzieci i młodzieży mogą być m.in. badania Bieli, Chlewińskiego i Walesy (1983), w których metodą badań eksperymentalnych zostały ustalone prawidłowości rozwojowe dotyczące konserwatyizmu i radykalizmu poznawczego oraz określono na podstawie perspektywy wyjaśniania genetycznego – wymiary stylu decyzyjnego.

Kryteria systematyzacji decyzji w rodzinie

Chcąc podjąć interpretację problematyki będącej przedmiotem zainteresowania psychologii rodziny z punktu widzenia schematów badawczych analizy decyzyjnej, należałoby na wstępie dać odpowiedź na następujące pytania:

- Kto jest podmiotem decyzji i jaką rolę pełni w rodzinie?
- Czy jest to decydent indywidualny, czy zbiorowy?
- Czego decyzja dotyczy?
- Jaka jest doniosłość, waga egzystencjalna danej decyzji?
- Czy jest to decyzja podejmowana bezpośrednio w przedmiotowej kwestii, czy też jest to decyzja o podejmowaniu przyszłych decyzji, tzn. metadecyzja zorientowana na osiągnięcie określonego celu?

Na podstawie odpowiedzi na postawione wyżej pytania można ustalić kryteria systematyzacji decyzji podejmowanych w rodzinie i dokonać próby typologizacji tych decyzji. Pierwsze dwa z postawionych pytań dotyczą podmiotu podejmowanych decyzji w rodzinie. Podmiot ten może być indywidualny lub zbiorowy. Interesujące jest m.in. określić, kto faktycznie podejmuje określone decyzje składające się na życie rodziny. W zależności od tego, jakie decyzje i kto podejmuje – wytwarza się określony styl decyzyjny w rodzinie oraz związany z tym zakres odpowiedzialności poszczególnych członków rodziny. Mogą się również tworzyć określone konfiguracje koalicji członków rodziny w zależności od tego, jakiej sfery dana decyzja dotyczy.

Istnieją sfery decyzji indywidualnych dotyczące: spraw osobistych, życia intymnego, własnych zainteresowań, preferencji kulinarnych, estetycznych, potrzeb religijnych, itp. Te sfery decyzji stają się coraz bardziej indywidualne wraz z wiekiem życia dzieci w rodzinie, gdzie można mówić o dorastaniu do określonych decyzji. Są też sfery decyzji zbiorowe podejmowane w rodzinie. W sferach tych wy-

magany jest określony i zaakceptowany przez członków rodziny styl komunikacji prowadzący do uzyskania konsensusu w podjęciu decyzji.

Sfery decyzji zbiorowych w życiu rodzinnym obejmują m.in. takie zakresy relacji, jak: wzajemna pomoc w rodzinie, zakupy, przygotowanie posiłków, wspólny stół, zdefiniowanie ról społecznych w rodzinie, droga do szkoły i pracy, spędzanie weekendów, wolny czas, okres wakacji.

Na szczególną uwagę zasługuje sfera decyzji o wielkiej doniosłości egzystencjalnej w rodzinie. Przykładami takich sfer decyzyjnych mogą być w rodzinie m.in.: następujące decyzje o wyborze zawodu/powołania życiowego, matrymonialne, prokreacyjne, o adopcji dziecka, o wyborze szkoły, migracyjne, rozwodowe, dotyczące leczenia, religijne (np. przystąpienia do ruchu odnowy religijnej, o udziale w rekolekcjach itp.).

Każda rodzina ustala dogodny dla swoich członków oraz w zgodzie ze swoją tradycją i kulturą podział poszczególnych decyzji jako podejmowanych przez członków w sposób odpowiadający zakresowi pełnionych ról w rodzinie, kompetencji oraz obowiązków. W podobny sposób tworzy się również styl uzgodnień, procedura podejmowania ważnych decyzji oraz styl decyzyjny w rodzinie (Biela, Chlewiński, Walesa, 1983).

Charakterystyczne cechy decyzji życiowo doniosłych w rodzinie

Walesa (1988, 2005, 2011) wskazał na jedenaście cech decyzji życiowo doniosłych, dla których będziemy starali się podać przykłady ilustrujące sytuacje decyzyjne w rodzinie. Poszczególne cechy będziemy traktowali jako odrębne aspekty analizy wyodrębnione w ramach metody opisu fenomenologicznego wzorowanej na metodologii zaproponowanej przez Husserla w jego *Logische Untersuchungen* (2009). Metoda ta zakłada, że w tzw. procesie uzmienniania, polegającym na dokonywaniu kolejnych oglądów egzystencjalnych sytuacji życiowo doniosłych w rodzinie, dochodzimy do przybliżenia się do ich istoty rzeczy.

1. Jako pierwszą cechę definicyjną decyzji życiowo doniosłych Walesa uważa *wybór ze zbioru możliwych działań takiego, które ma szczególną wagę dla życia decydenta*. Cechę można określić jako kryterium wagi egzystencjalnej wybranej opcji decyzyjnej. Przykładem takiej decyzji w rodzinie jest m.in. wybór drogi życiowej przez członka rodziny w okresie jego wczesnej dorosłości.

2. Decyzja taka jawi się w świadomości młodocianego decydenta jako *moment wyróżniony i krytyczny w biegu jego życia i mający wpływ na jego przestrukturyzowanie i usensownienie*. Jako przykład takiej sytuacji decyzyjnej w rodzinie może być podejmowanie przez córkę lub syna w klasie maturalnej decyzji o wyborze kierunku studiów, co ukierunkuje życie całej rodziny na zainteresowanie wybranymi studiami z perspektywą przyszłej pracy po uzyskaniu dyplomu akademickiego.

3. Trzecie kryterium decyzji życiowo doniosłej wskazuje, że decyzja taka jest sama w sobie wydarzeniem o doniosłych konsekwencjach, dzięki którym dalsze życie decydenta może mieć swoisty, przez te decyzję wyznaczony przebieg. Przykładem może być decyzja o emigracji za granicę w celu znalezienia stałego zatrud-

nienia przez ojca rodziny, żeby zapewnić jej utrzymanie. Taka decyzja zmienia bieg życia nie tylko samego decydenta, który wyemigrował, lecz również całej rodziny.

4. Czwarta cecha konstytutywna dla decyzji życiowo doniosłych *to efekt stnowiący zapoczątkowanie ciągu dalszych decyzji*. Przykładem może być decyzja podjęcia się opieki paliatywnej nad współmałżonkiem, starszym ojcem, matką lub inną osobą bliską z rodziny w swoim własnym domu albo w jej miejscu zamieszkania. Podjęcie takiej decyzji wymaga w konsekwencji podejmowania szeregu kolejnych decyzji umożliwiających zrealizowanie celu opiekuńczego każdego dnia lub w określonym cyklu dni.

5. Piąta cecha decyzji życiowo doniosłej związana jest z reguły z *metadecyzją o wielkiej mocy regulacyjnej – stając się świadomym ukierunkowaniem życia na osiągnięcie ważnego celu w odległej perspektywie czasowej*. Pojęcie *metadecyzji* wprowadził do literatury decyzyjnej japoński psycholog Toda (1983), który wskazał, że chodzi w nim o bardzo silną co do stopnia asercji decyzję, skutkującą podjęciem strategii działania do osiągnięcia ważnego celu życiowego dla indywidualnego członka rodziny bądź dla całej rodziny. Przykładem mogą być metadecyzje dotyczące profilaktyki zdrowotnej w rodzinie, zaprzestania określonych praktyk szkodliwych dla zdrowia fizycznego (np. decyzja o nie-paleniu papierosów) lub zdrowia psychicznego (np. decyzja o organizowaniu rodzinnego odpoczynku w dniach wolnych od pracy). Jest to decyzja o takim nakierowaniu nastawienia, uwagi, percepcji, myślenia, emocji, wyobraźni, motywacji, a przede wszystkim własnej woli, żeby wyrobić w sobie gotowość do odpowiedniej antycypacji zdarzeń przyszłych; eliminować okoliczności i sytuacje, które stałyby w konflikcie z podjętą decyzją ukierunkowującą inne decyzje i stwarzającą odpowiednią infrastrukturę organizacyjną ułatwiającą ich podejmowanie. Jej realizacja wymaga wytrwałości, stanowczości, oporu, etosu samuraja, „człowieka z marmuru” lub „człowieka z żelaza” (por. tytuły filmów w reżyserii A. Wajdy).

6. Kolejna cecha konstytutywna decyzji życiowo doniosłej wyraża się w *podtrzymywaniu i ponawianiu podjętej już raz decyzji, a także w przenoszeniu przyszłego celu w ciągłe „teraz”*. Chodzi więc o to, żeby raz podjęta decyzja, np. o zawarciu związku małżeńskiego, o wychowywaniu dzieci na podstawie określonego systemu wartości itp. – była każdego dnia aktualizowana w sensie treści podejmowanych decyzji codziennych.

7. Siódmą cechą konstytutywną decyzji życiowo doniosłych, według Walesy (2005, 2011), jest to, że decyzja ta jest *konsekwencją dotychczasowych doświadczeń życiowych jej podmiotu, a jednocześnie jest czynnikiem kształtującym jej dalsze doświadczenia życiowe*. W przypadku członków rodziny podejmujących decyzje życiowo ważne w rodzinie, chodzi na przykład o dotychczasowe doświadczenia rodzinne obojga rodziców w wychowaniu swojego dorastającego dziecka i podjęcie przez nich wspólnej decyzji o całkowitej zmianie swojego stylu wychowania z nadopiecznego na bardziej partnerski, obliczony m.in. na dorastanie swojego syna lub córki do większej samodzielności z jego lub jej strony w przyszłości.

8. Istotną cechą decyzji doniosłej życiowo jest jej *centralność w sensie mechanizmu regulującego przebieg ludzkiego życia poprzez obejmowanie swoim zasięgiem sensu życia, systemu przekonań, światopoglądu oraz idei wiodących*. W sytuacjach życia rodzinnego

chodzi m.in. o stwarzanie poprzez decyzje codzienne członków rodziny – klimatu życzliwości wzajemnej, pomocy rodzinnej, co znajduje akceptację oraz interpretację jako zdarzenia i czynności mające głęboki sens zarówno indywidualny, jak i więziotwórczy w rodzinie.

9. Decyzje o wielkiej wadze egzystencjalnej w rodzinie dotyczą nie tylko decydenta, lecz również innych osób – zarówno członków rodziny, jak i spoza rodziny. Dla ludzi wierzących (a zwłaszcza chrześcijan), decyzje te mogą również obejmować osoby zmarłe (zwłaszcza bliskie) oraz osoby wyróżnione specjalnie błogosławione, święte lub nawet osoby boskie (Osoby Trójcy Świętej), a więc mogą również dotyczyć rzeczywistości transcendentnej. Przykładem takich decyzji mogą być m.in. odprowadzanie mszy świętych lub innych nabożeństw za zmarłych członków rodziny, które gromadzą żyjących członków rodziny, ich sąsiadów, znajomych.

10. Według Walesy (2005, 2011), każda decyzja życiowo doniosła *wyznacza decydentowi nowe drogi rozwojowe, gdyż przekracza to, co on posiada i kim jest aktualnie*. Przykładami takich decyzji mogą być m.in. zawarcie związku małżeńskiego przez członka rodziny, której towarzyszy cała oprawa weselna; święcenia kapłańskie, których następstwem są prymicje neopezbitera; śluby zakonne członka rodziny – połączone z uroczystością tzw. obłóczyn.

11. Do cech konstytutywnych decyzji życiowo doniosłej należy również i to, że *zasadniczo ma ona charakter finalny i transgresyjny, a niekiedy dotyczy wyborów nieodwracalnych i ostatecznych*. Przykładem tego rodzaju decyzji w rodzinie może być m.in. decyzja określana jako głębokie *nawrócenie religijne* członka rodziny, które może się dokonać w czasie medytacji, aktywności duszpasterskich, rekolekcji parafialnych lub zakonnych, w czasie pielgrzymek, w ramach działalności ruchów odnowy religijnej albo również na łożu śmierci. Innym przykładem takiej decyzji może być zerwanie przez członka rodziny z określonym uzależnieniem, np. alkoholizmem, narkomanią, erotomanią itp.

Decyzje w rodzinie w interpretacji głównych nurtów współczesnej psychologii

Obecnie przedstawimy, jaka jest perspektywa interpretacji decyzji w rodzinie w ramach głównych nurtów teoretycznych współczesnej psychologii: psychologii poznawczej, psychologii humanistycznej, psychoanalizy, behawioryzmu oraz psychologii ewolucyjnej.

Psychologowie humanistyczni wskazują na różne sfery struktury psychicznej człowieka jako podmiotu decyzji obdarowanego wolną wolą (podstawowe potrzeby, świadome motywy działania, akceptowane wartości, stawiane cele). Z kolei psychologowie poznawczy akcentują, iż człowiek jest podmiotem myślenia i działania oraz określają go jako system poznawczo-decyzyjny, którego istotę upatrują w poszukiwaniu informacji potrzebnej w podejmowaniu decyzji w codziennych i ekstremalnych sytuacjach życia rodzinnego

W jaki sposób patrzy na decyzje w rodzinie psychoanaliza oraz psychologia behawiorystyczna? Oba te nurty teoretyczne, ujmując zachowanie ludzi, m.in. w sytuacjach decyzyjnych jako zdeterminowane przez czynniki wewnętrzne (nie-

świadome popędy biologiczne człowieka) lub zewnętrzne (stymulacja środowiska społecznego), znoszą jego odpowiedzialność za jego decyzje w rodzinie.

Jak decyzje w rodzinie mogą być interpretowane z perspektywy psychologii ewolucyjnej? Psychologia ewolucyjna jest nurtem teoretycznym opartym na założeniach koncepcji nauki zaproponowanej w wersji biologicznej przez K. Darwina, zaś w wersji społecznej przez H. Spencera. Buss (1995) zakłada, że podejście ewolucjonistyczne może być traktowane jako nowy paradygmat w naukach psychologicznych. Według koncepcji ewolucjonistycznej za wartościowe i użyteczne uznawane są tylko takie sposoby zachowania, które gwarantują rodzajowi ludzkiemu przetrwanie i rozwój cywilizacyjny jakości życia.

Jakie jest kryterium decyzji optymalnej w rodzinie z perspektywy psychologii ewolucyjnej? Za optymalne należałoby uznać tylko takie decyzje w rodzinie, które przyczyniają się do przetrwania w zdrowiu, bezpieczeństwie i dobrostanie członkom rodziny i zapewniają naturalną ciągłość rodzaju ludzkiego. Z perspektywy historycznej możemy wskazać, że przetrwały tylko te kultury, w których tzw. warstwy wyższe zachowały w swoich rodzinach decyzje intymne nieskazone m.in. kazirodztwem.

Teoria decyzji jako podejście interdyscyplinarne

Teoria decyzji stanowi przykład integracji interdyscyplinarnej, gdyż jest ona dorobkiem wielu nauk. Do grona twórców teorii decyzji zalicza się m.in. logików i matematyków, którzy zapoczątkowali teorię i aksjomatykę zachowań gospodarczych oraz rozwinęli tę teorię w kierunku wykorzystania w ekonomii, jak na przykład von Neumann i Morgenstern (1944), którzy stworzyli teorię gier oraz uznaną już w literaturze przedmiotu za klasyczną – teorię użyteczności, sformułowaną w sposób aksjomatyczny, typowy dla systemów dedukcyjnych w logice i matematyce.

Decyzja jest aktem wyboru (*choice behavior*), który ma miejsce w określonej sytuacji decyzyjnej. Towarzyszy jej przeżywanie ryzyka związanego z możliwością sukcesu lub porażki, jak w sytuacji każdej gry, gdzie źródłem wygranej lub przegranej jest w jakimś stopniu losowość (Biela, 2011, 2012).

Jedną z aplikacji teorii decyzji we współczesnej ekonomii jest ekonomia behawioralna (*behavioral economics*), która wyrosła na gruncie amerykańskiej filozofii pragmatycznej rozwiniętej przez W. Jamesa, J. Deway'a i Ch.S. Peirce'a oraz nauk behawioralnych (*behavioral sciences*), których prekursorem był J.B. Watson, zaś ich metodologiczne sprecyzowanie zostało dokonane m.in. przez B.F. Skinnera i E. Tolmana.

Atrakcyjność propozycji behawiorystów polega na przedstawieniu prostego schematu badań, który jest łatwy w aplikacji i umożliwia efektywną integrację interdyscyplinarną uzyskanych wyników badań jako:

$$S \rightarrow O \rightarrow R$$

Sformułowana zaś przez Tolmana (1995) interpretacja teleologiczna, która głosi, iż istniejący w umyśle system celów stanowi zmienną pośredniczącą (*O*), który w sposób złożony przetwarza impulsy neutralne pochodzące od spostrzeganego bodźca (*S*) na zachowanie człowieka (*R*), czyli takie, które pozwolą na osiągnięcie pożądanego przez człowieka celu (*purposive behavior*). W sytuacji decyzyjnej chodzi o osiągnięcie celu, którym jest maksymalizacja funkcji użyteczności, $u_{ij} = u(d_i, h_j)$.

Atrakcyjność schematu decyzyjnego dla nauk ekonomicznych

Schemat decyzji już zaowocował w naukach ekonomicznych powstaniem nowych działów, takich jak teoria gier oraz ekonomii behawioralnej. Zastosowanie analizy decyzyjnej do analiz ekonomicznych rozwinęło teorie ekonomiczne – czego wyrazem jest przyznanie wielu z autorów tych analiz m.in. Nagród Nobla (patrz: Tabela 2 – opracowano na podstawie: Biela, 2011).

Tabela 2. Laureaci Nagrody Nobla z dziedziny ekonomii – reprezentujący teorię decyzji

Lp.	Laureaci	Rok Nobla	Wkład do rozwoju nauk ekonomicznych
1.	K.J. Arrow	1972	Rozwój analizy ryzyka gospodarczego
2.	H.A. Simon	1978	Ukazanie związku decyzji gospodarczych z procesami myślenia człowieka
3.	J.M. Buchanan	1986	Rozwój nowych metod w analizach decyzji gospodarczych
4.	H.M. Markowitz W.F. Sharpe M.H. Miller	1990	Opracowanie narzędzi pozwalających ustalić ważenie ryzyka i zysków związanych z decyzjami inwestycyjnymi
5.	G.S. Becker	1992	Rozwój ekonomicznej teorii decyzji jako zachowań ludzkich uwzględniającej decyzje podejmowane w rodzinie o konsekwencjach gospodarczych
6.	J. Nash J.C. Harsanyi	1994	Rozwinięcie teorii gier na użytek analizy ekonomicznej
7.	R.E. Lucas, Jr.	1995	Aplikacja teorii decyzji i analizy decyzyjnej w zakresie badań makroekonomicznych
8.	J.A. Mirrles W. Vickrey	1996	Rozwinięcie teorii bodźców ekonomicznych poprzez wprowadzenie w ich obszar koncepcji teorii decyzji
9.	G.A. Akerlof A.M. Spence J. E. Stiglitz	2001	Wzbogacenie analizy rynkowej o elementy analizy decyzyjnej w warunkach asymetryczności informacji
10.	D. Kahneman V. Smith	2002	Zintegrowanie wyników badań psychologicznych nad tzw. odchyleniami poznawczymi z analizami ekonomicznymi – wprowadzenie eksperymentów jako narzędzia analiz ekonomicznych
11.	R. Auman T. Schillong	2005	Wkład w teorię gier umożliwiający rozwój analizy ekonomicznej
12.	L. Hurwicz E.S. Maskin R.B. Myerson	2007	Wkład w teorię planowania gospodarczego za pośrednictwem narzędzi teorii decyzji

Z przeglądu treści tabeli 2 wynika, że od czasu przyznawania Nagrody Nobla z dziedziny ekonomii aż 12 razy przyznano tę nagrodę dla autorów, którzy przez rozwój teorii decyzji lub analizy decyzyjnej przyczynili się jednocześnie do rozwoju nauk ekonomicznych. Oznacza to, że teoria decyzji i oparta na niej analiza decyzyjna oraz ekonomia behawioralna stanowią wiodące trendy w rozwoju współczesnych teorii ekonomicznych, metod analizy ekonomicznej oraz badań empirycznych w naukach ekonomicznych.

Jeśli chodzi o akcent polski w tabeli 2, to warto zwrócić uwagę na noblistów z 2007 roku, wśród których jest Leonid Hurwicz, ekonomista amerykański pochodzenia polsko-żydowskiego. Pochodził z rodziny polskich Żydów, która ewakuowała się z Królestwa Polskiego w czasie I wojny światowej, chroniąc się na krótko w Moskwie, zaś w 1919 roku powróciła do Warszawy, gdzie w o okresie międzywojennym przeżył on swoje dzieciństwo i młodość. W 1938 roku ukończył prawo na Uniwersytecie Warszawskim, zaś późniejsze studia ekonomiczne odbył w Londynie i Genewie a następnie na Uniwersytecie Chicagowskim oraz Uniwersytecie Harvarda. W literaturze decyzyjnej Hurwicz znany jest m.in. z wprowadzonego przez siebie kryterium optymalności decyzji α – zwanego również jako *kryterium Hurwicza*. Kryterium jest interesujące psychologicznie, gdyż pozwala określić tzw. wskaźnik optymizmu – pesymizmu w określonej sytuacji decyzyjnej dla indywidualnego decydenta, np. poszczególnych członków rodziny.

Analiza decyzji ekonomicznych w rodzinie

Biorąc pod uwagę funkcjonowanie rodziny jako systemu będącego układem relacji osobowych, można sformułować podstawowe założenia analizy decyzji ekonomicznych w rodzinie. Pierwsze z tych założeń powinno dotyczyć tego, że niezależnie od tego, kto podejmuje decyzję w rodzinie, skutki jej podjęcia obejmują cały system, którym jest rodzina. Drugie założenie winno określać, że perspektywa analizy zysków i strat związanych z określoną decyzją w rodzinie winna obejmować wielowymiarową funkcję użyteczności odnoszoną do potrzeb całej rodziny (Biela, 1995).

Jeśli chodzi o interesujące dla analizy decyzyjnej problemy badawcze, to niewątpliwie można wskazać na dwa następujące: 1) możliwości zarządzania ryzykiem w decyzjach rodzinnych oraz 2) prewencja konfliktów rodzinnych w ryzykownych sytuacjach decyzyjnych.

Inną jakościowo grupą problemów badawczych może być analiza decyzji o wielkiej wadze egzystencjalnej w rodzinie. Analiza tych decyzji w swoim punkcie wyjścia musi uwzględniać m.in. następujące kwestie badawcze:

- O jakim rodzaju decyzji rodzinnej mówimy w danej sytuacji decyzyjnej?
- W jakim stopniu decyzja ta ma skutki nieodwołalne i dla kogo w rodzinie?
- Kto będzie ponosił bezpośrednio skutki tej decyzji?
- Jakie wartości, potrzeby, cele należy uwzględnić w analizie decyzyjnej w tej sytuacji?
- Jakie są alternatywy działania dla członków rodziny?

- Jakie są możliwe hipotezy dotyczące stanów przyszłych po podjęciu określonej decyzji w rodzinie?
- Czy można określić prawdopodobieństwo tych hipotetycznych stanów rodziny?

Poprzez analizę decyzji podejmowanych w rodzinie można uzyskać pełniejszy wgląd zarówno w zachowania indywidualnych członków danej rodziny, jak i całą rodzinę w jej rozumieniu systemowym, co niewątpliwie wzbogaca wiedzę psychologiczną o nowe elementy. Przede wszystkim zaś analiza decyzyjna sama w sobie może przyczynić się do integracji członków rodziny poprzez dowartościowanie nowego systemu wsparcia w redukowaniu stresu, którym *ex definitione* jest każda sytuacja decyzyjna, gdzie żaden indywidualny decydent nie jest w stanie określić z całkowitą pewnością, który z hipotetycznych stanów rzeczywistości faktycznie wystąpi, gdy zostanie podjęta określona decyzja.

To rodzina jest miejscem podejmowania decyzji od przygotowywania się do poczęcia aż do śmierci, w niej ludzie uczą się podejmować decyzje. Rodzina jest dla każdego z jej członków „małym Westerplatte” (obowiązkiem, „musicie od siebie wymagać, nawet gdyby inni od was nie wymagali”) – o czym mówił św. Jan Paweł II w Gdańsku 12 czerwca 1987 roku (Jan Paweł II, 1999). W dniu swoje kanonizacji został on ogłoszony *patronem rodzin*.

Rodzina jest miejscem przyjaznej i pozytywnej interpretacji zachowania swoich członków, czyli miejscem wsparcia psychospołecznego. Dzięki rodzinie sami psychologowie mogą mieć poczucie swojego pełniejszego kapitału ludzkiego i zawodowego, czyli że mogą być lepszymi psychologami – lepiej rozumiejącymi innych i pomagającymi im bardziej efektywnie i to zarówno w swoich własnych rodzinach, jak i w poradnictwie rodzinnym – innym rodzinom.

Uwagi końcowe

Na podstawie przeprowadzonych analiz dotyczących decyzji w rodzinie, możemy wysunąć wnioski mające charakter uwag podsumowujących. Z analiz tych wynika, że decyzja jest podstawowym aktem, czynnością, działaniem, strategią, operacją nadającą treść życiu ludzkiemu. Stąd też sama decyzja jest fundamentalną kategorią antropologiczno-egzystencjalną bytu ludzkiego i jako taka może być traktowana jako przedmiot analiz i badań psychologicznych.

W naszych analizach decyzji w rodzinie wskazaliśmy na atrakcyjność samego formalnego schematu decyzyjnego dla nauk psychologicznych. Schemat decyzji może stanowić pomost dla integracji działów psychologii oraz całych nurtów teoretycznych współczesnej psychologii według jednolitego paradygmatu badawczego. Może on odegrać rolę schematu ukierunkowującego analizę decyzyjną w wielu działach psychologii stosowanej, w tym i w psychoterapii.

Literatura cytowana

- Biela, A. (1995). *Skalowanie wielowymiarowe w analizach behawioralnych i ekonomicznych*. Lublin: Norbertinum
- Biela, A. (2011). *Informacja i decyzja w ekonomii behawioralnej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Biela, A. (2012). *Information and decision in behavioral economics*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Biela, A., Chlewiński, Z., Walesa, Cz. (1983). Developmental aspects of decision making. W: L. Sjöberg, T. J.A. Wise (red.), *Human decision making* (s. 291-311). Karlshamn: Bokförlaget Doxa.
- Buss, D.M. (1995). "Evolutionary psychology: A new paradigm for psychological science". *Psychological Inquiry*, 6, 1-30.
- Freud, S. (1938). *The basic writings of Sigmund Freud*. New York: Modern Library.
- Husserl, E. (2009). *Logische Untersuchungen*. Hamburg: Meiner Verlag.
- Jan Paweł II (1999). Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte w dniu 12 czerwca 1987 roku. W: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny* (s. 477-484). Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Neumann, J., Morgenstern, O. (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Tolman, E. (1995). *Zachowanie celowe zwierząt i ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Toda, M. (1983). Future Time Perspective and Human Cognition: An Evolutional View: *International Journal of Psychology*, 18, 351-365.
- Pastuszka, J. (1971). *Historia psychologii*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Skinner, B.F. (1978). *Poza wolnością i godnością*. Warszawa: PIW.
- Walesa, Cz. (1988). "Gain-Loss" – Balansing self in existential risk taking. W: A. Biela, Z. Uchnast (red.), *Problems with the self in psychology* (s. 92-101). Lublin-Bielefeld: KUL, Uniwersytet Bielefeld.
- Walesa, Cz. (2005). Zasady dokonywania decyzji życiowo doniosłych. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie*, 1, 149-165.
- Walesa, Cz. (2011). The cognitive – dynamic issue of important and vitally significant decision. A psychological study. W: D. Musiał, E. Rydz (red.), *The psychology of human development – Selected study* (s. 65-91). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Watson, J.B. (1930). *Behaviorism*. Chicago: The University of Chicago Press.